

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію Усатого Олексія Олексійовича
«Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до
позбавлення волі в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»**

Дисертація Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» є кваліфікаційною науковою працею, виконаною в Одеському державному університеті внутрішніх справ під науковим керівництвом кандидата юридичних наук, доцента Ганни Семенівни Резніченко.

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів та зумовлюється сучасними процесами реформування кримінально-виконавчої системи України, гуманізацією виконання кримінальних покарань, необхідністю приведення національного законодавства і практики поводження із засудженими у відповідність до міжнародних та європейських стандартів, а також пошуком ефективних засобів виправлення, ресоціалізації та подальшої соціальної реінтеграції осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

В умовах сучасної трансформації пенітенціарної політики праця засуджених уже не може розглядатися виключно як засіб забезпечення виробничо-господарських потреб установ виконання покарань або як традиційний елемент карально-виправного впливу. Значно більшої ваги набувають її соціальна, професійно-адаптаційна та ресоціалізаційна функції, пов'язані з набуттям засудженими професійних компетентностей, підтриманням трудової мотивації та підготовкою до самостійного правомірного життя після звільнення.

Особливого значення досліджувана проблематика набуває в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України, коли функціонування кримінально-виконавчої системи відбувається в ускладнених соціально-економічних та безпекових умовах, а забезпечення реальних можливостей для ресоціалізації засуджених і підготовки їх до життя після звільнення набуває не лише кримінально-виконавчого, але й загальносоціального значення.

З огляду на зазначене обрана Усатим О.О. тема є своєчасною, теоретично та практично значущою, а необхідність її комплексного наукового опрацювання належним чином обґрунтована автором.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Мета дисертаційного дослідження полягає у розв'язанні конкретного наукового завдання шляхом комплексного наукового обґрунтування кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до

позбавлення волі в Україні, визначення її правової природи, місця та ролі у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Поставленій меті відповідає система дослідницьких завдань, серед яких аналіз стану наукової розробленості проблематики, визначення методологічних засад дослідження, вивчення міжнародно-правових стандартів, аналіз нормативно-правового регулювання, розкриття поняття та змісту кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці, встановлення її ролі у реінтеграції засуджених, оцінювання сучасного стану відповідної діяльності, вивчення зарубіжного досвіду та формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства і практики.

Позитивної оцінки заслуговує емпірична база роботи. Автором використано статистичні показники Міністерства юстиції України за 2020–2024 рр., узагальнено результати анкетування 164 працівників установ виконання покарань ДКВС України та 346 засуджених до позбавлення волі, а також результати вивчення 286 особових справ засуджених. Географія анкетування охопила установи Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Черкаської та Чернігівської областей України.

Використання теоретичних, нормативних та емпіричних джерел у сукупності надало автору можливість розглянути предмет дослідження не лише в доктринальному, але й у прикладному аспекті.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається комплексним опрацюванням кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі та формуванням авторського бачення подальшої трансформації відповідного інституту.

Заслуговує на увагу запропонована дисертантом періодизація розвитку наукових досліджень відповідної проблематики з виокремленням трьох етапів: становлення сучасної доктрини суспільно корисної праці засуджених у 2003–2013 рр.; реформування пенітенціарної системи та переосмислення ролі праці у 2014–2021 рр.; переосмислення суспільно корисної праці крізь призму європейських стандартів виправлення і ресоціалізації з 2022 р. дотепер.

Концептуальне значення має обґрунтований у роботі перехід від вузького сприйняття суспільно корисної праці до ширшої категорії «трудова зайнятість засуджених до позбавлення волі». В авторському розумінні остання охоплює не лише безпосереднє виконання роботи, але й професійну орієнтацію, професійне навчання, формування трудових компетентностей, підготовку до звільнення та сприяння подальшому працевлаштуванню.

Логічним продовженням цієї концепції є пропозиція щодо зміни функціональної ролі ДКВС України, від суб'єкта організації суспільно корисної праці до суб'єкта формування системи трудової зайнятості засуджених, орієнтованої на їх виправлення, ресоціалізацію та соціальну реінтеграцію.

Практичної спрямованості авторській концепції надає пропозиція доповнити КВК України окремою главою «Трудова зайнятість засуджених до позбавлення волі», у якій передбачається визначити поняття, мету, принципи та основні організаційно-правові засади трудової зайнятості. Автором запропоновано власне визначення цього поняття та систему принципів його реалізації.

Окремо необхідно відзначити розроблення індивідуальної програми трудової зайнятості засудженого, яка має охоплювати оцінювання його трудового потенціалу, визначення професійних здібностей, професійну орієнтацію, професійне навчання, визначення виду трудової діяльності, заходи підготовки до звільнення та перспективи майбутнього працевлаштування.

У сукупності наведені положення свідчать про наявність у роботі авторської концепції, спрямованої на поступовий перехід від переважно виробничо-організаційної моделі використання праці засуджених до комплексної моделі формування їх трудового потенціалу та підготовки до соціальної реінтеграції.

Оцінка змісту та структури дисертації

Структура дисертації загалом відповідає меті та поставленим завданням. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 234 сторінки, з яких 164 сторінки основного тексту; список використаних джерел включає 192 найменування.

У першому розділі автор послідовно розглядає стан наукового дослідження проблематики, методологію її пізнання та міжнародно-правові стандарти праці засуджених. Позитивним є намагання дисертанта простежити не лише розвиток наукових уявлень про працю засуджених, але й трансформацію самої її правової та соціальної природи.

У другому розділі основну увагу приділено нормативно-правовому регулюванню, поняттю та змісту кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці, а також її ролі у реінтеграції засуджених після звільнення. Така побудова дала змогу перейти від нормативного аналізу до формування авторського бачення досліджуваного інституту.

Третій розділ має виразну прикладну спрямованість. У ньому досліджено сучасний стан суспільно корисної праці засуджених в Україні, зарубіжний досвід та сформульовано пропозиції щодо законодавчого вдосконалення досліджуваної сфери. Саме в цьому розділі найбільш повно представлено авторську модель переходу від суспільно корисної праці до трудової зайнятості засуджених.

Важливим є те, що запропонована концепція не передбачає механічної відмови від категорії «суспільно корисна праця». Дисертант змінює її місце в більш широкій системі трудової зайнятості, спрямований на формування професійної спроможності особи та її подальшу соціальну інтеграцію.

Практичне значення результатів дослідження

Практичне значення результатів дисертації визначається можливістю використання сформульованих положень і пропозицій у науково-дослідній роботі, освітньому процесі, правотворчій та практичній діяльності.

Результати роботи впроваджено, зокрема, в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 03 липня 2026 р.) та науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 04 серпня 2026 р.). У дисертації також наведено відомості про використання результатів у практичній діяльності ГУНП в Одеській області (акт впровадження від 20 липня 2026 р.).

Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях. За матеріалами дослідження автором опубліковано 6 наукових праць, із яких три статті у наукових фахових виданнях України та три тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію Усатого О.О., слід зазначити, що окремі її положення мають дискусійний характер або потребують додаткової аргументації. Висловлені нижче зауваження переважно спрямовані на уточнення авторської концепції та можуть становити предмет наукової дискусії під час публічного захисту.

1. Одним із центральних положень дисертаційного дослідження є обґрунтування необхідності поступового переходу від традиційної категорії «суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі» до значно ширшої категорії «трудова зайнятість засуджених до позбавлення волі». Водночас назва дисертації, її предмет та значна частина поставлених завдань сформульовані саме через категорію суспільно корисної праці. Більше того, автор не пропонує повністю відмовитися від неї, а передбачає зміну її місця в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації. У зв'язку із цим потребує більш чіткого обґрунтування юридичне співвідношення понять «суспільно корисна праця засуджених» та «трудова зайнятість засуджених». Чи співвідносяться вони як частина і ціле, чи трудова зайнятість утворює самостійний кримінально-виконавчий інститут, або ж становить запропоновану автором нову модель правового регулювання суспільно корисної праці? Відповідне питання доцільно додатково розкрити під час публічного захисту.

2. Певною мірою дискусійним є положення дисертанта щодо необхідності законодавчого закріплення трудової зайнятості як самостійного засобу виправлення і ресоціалізації засуджених. Автор включає до її змісту

безпосередню трудову діяльність, професійне навчання, формування трудових компетентностей, професійну орієнтацію, підготовку до звільнення та сприяння подальшому працевлаштуванню. За такого підходу потребує уточнення співвідношення трудової зайнятості з іншими засобами виправлення і ресоціалізації засуджених. У зв'язку із цим автору варто додатково аргументувати, за якими юридичними критеріями трудова зайнятість повинна визнаватися саме самостійним засобом виправлення і ресоціалізації, а не комплексною організаційною формою реалізації декількох взаємопов'язаних напрямів кримінально-виконавчого впливу.

3. Потребує подальшого уточнення правова природа трудової зайнятості засуджених у контексті співвідношення права на працю, добровільності трудової діяльності та кримінально-виконавчого впливу. Автор обґрунтовано демонструє трансформацію підходів до праці засуджених від її сприйняття як обов'язкового елемента виправно-трудоного впливу до сучасної моделі, пов'язаної з реалізацією прав людини, професійним розвитком і підготовкою до звільнення. Водночас запропонована концепція трудової зайнятості охоплює значно ширше коло заходів, ніж безпосередня реалізація засудженим права на працю. Тому дисертанту доцільно пояснити, чи розглядається трудова зайнятість передусім як суб'єктивне право засудженого, елемент його спеціального правового статусу, самостійний засіб кримінально-виконавчого впливу або як особлива комплексна правова конструкція, що поєднує зазначені компоненти.

4. Заслужує на позитивну оцінку пропозиція щодо запровадження індивідуальної програми трудової зайнятості засудженого, до змісту якої автор включає оцінювання трудового потенціалу особи, визначення професійних здібностей, професійну орієнтацію, професійне навчання, визначення виду трудової діяльності, заходи підготовки до звільнення та перспективи майбутнього працевлаштування. Водночас потребує більш чіткого визначення місце такої програми в чинному механізмі індивідуалізації виконання покарання та соціально-виховної роботи із засудженими. Зокрема, доцільно уточнити, чи має вона функціонувати як окремий обов'язковий кримінально-виконавчий документ або як складова існуючого індивідуального планування. Який суб'єкт має забезпечувати її розроблення, затвердження, коригування та оцінювання виконання. Якими мають бути правові наслідки невиконання передбачених нею заходів. Ці аспекти бажано додатково аргументувати під час публічного захисту.

Наведені зауваження мають переважно дискусійний та уточнювальний характер, стосуються окремих аспектів авторської концепції та не знижують загальної наукової цінності отриманих результатів.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому сформульовано та

обґрунтовано сукупність теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток кримінально-виконавчої науки, вдосконалення правового регулювання праці засуджених та формування сучасної моделі їх трудової зайнятості.

Дисертаційне дослідження характеризується актуальністю обраної проблематики, логічною побудовою, належним теоретичним та емпіричним підґрунтям, наявністю положень наукової новизни, практично спрямованих пропозицій та результатів їх апробації. Авторська концепція переходу від вузького розуміння суспільно корисної праці до комплексної моделі трудової зайнятості засуджених становить основний змістовий стрижень роботи та забезпечує взаємозв'язок її теоретичних і прикладних результатів.

Дисертація Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», за своїм змістом, науковим рівнем, характером отриманих результатів та практичним значенням відповідає вимогам, установленим до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії, а її автор Усатий Олексій Олексійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

Провідний науковий співробітник
відділення організації
наукової роботи відділу
організації наукової діяльності
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Олег ШКУТА